

'Esnek' Kapitalist Ekonomiler ve Günümüz Mimarlığı

2009 DÜNYA MİMARLIK GÜNÜ "KÜRESEL KRİZ KARŞISINDA MİMARLARIN GÜCÜ" TEMASIYLA İLGİLİ MİMARLAR ODASI İZMİR ŞUBESİ SÖYLEŞİSİ

Hasan Ünal Nalbantoğlu

Tartışmamızın ana eksenini sağlam bir çözümlemeye girizgâh teşkil edecek 'asgari' bir genelleme olmak ötesinde bir şey ifade etmeyen 'genelde' bir 'kapitalist üretim tarzı' değil, mantığı gereği 'meta değişimi'nin herşeyi kendi gri dünyasında düzleyemediği ve ezip geçemediği yerel kapitalist işleyişleri de önünde sonunda kendisine bir güzel eklemelendiren, böylece günümüze de damgasını vuran 'küresel' bir kapitalist ekonomik işleyiş oluşturuyor. Özellikle arkada bıraktığımız yüzyılın sonlarına doğru henüz geniş çapta sabun köpükleri patlayıp da korku dağları beklemediği sıralarda bile eğer bu işleyiş kapitalist olarak nitelerlerse yüzleri kızaracağından, onun yerine 'yeni ekonomi' dem vurmaya çalışan zavallı ideologları da hatırlayarak, burada yerel yapıları kendine bağımlı kılan, yüksek enformasyon ve üretim teknolojileriyle donatılmış, temelde ise kapitalist ekonominin bilinen artı-değer, kâr, üleşim, krizler, vb. esaslarına uyan 'esnek' -o da tartışmalı ya- bir kapitalizmden söz ediyoruz.

Tartışmanın öteki eksenini ise 'modern' mimarlık, özellikle de onun Türkiye'deki işleyişini oluşturmaktadır. Daha doğrusu şu soru: Mimarlık hangi yönlerde etkilenmektedir, hem modernlik eşliğinde adına 'kültür' denilen gecekonduyu hem de kapitalizm-öncesi köylü toplumlarına özgü 'festival'in yerini zorbela tutmaya çalışan 'modern' sanatı bile metalar dolaşımına sokuvermiş şimdiki esnek kapitalizmin ekonomik koşullarında? Biliyoruz ki bir yönüyle hep oynaşmıştır mimarlık 'kültür'le, ama asıl 'sanat'

dedikleriyle; dolayısıyla da 'güzellik' yani 'venustas'la.

Bitmedi. Doğaldır ki soruyor bu ülkenin duyarlı, sorumlu mimarları burada söz konusu soruyu; biz de soruyoruz kendimize, mimarların bu 'küresel' koşullar karşısında direnci ne olabilir diye. İşte işin en zoru. Nedeni basit: Bu noktada soru öncelikle 'politik' bir soruya ve her şeyden önce de bir 'yurttaşlık' sorusuna dönüşür hemen. Bu 'burjuva' olmayı ilgilendiren bir soru değil; onun ötesinde bir soru en azından Jean-Jacques Rousseau *bourgeois* ile *citoyen* arasındaki önemli ayrımı yapalı beri. İlkinin en azından ekonomik anlamda kolayca gerçekleştiği (Türkiye iyi bir örnek), ama ikincisinin gerçekleşmesinin alabildiğine zor olduğu (gene Türkiye çok iyi bir örnek) bu ayrımı burada mimarların olası 'direnişi'ne uyarlırsak ne diyebiliriz? Özellikle, TMMOB'nin haber bülteninde (No. 129) çıkan son resmî istatistiklere göre mimar sayısının 35.399'a tırmandığı, bunun da % 17'sini mimarlık öğrencilerinin oluşturduğu, bırakın mimarların sendikalaşması ve siyasi birlik oluşturmasını, Oda üyeliklerinin bile ciddi erozyona uğradığı, dahası genç mimarların sektör içinde istihdamı söz konusu olduğunda, iş bulabilseler dahi önemli bir kısmını şimdiden CAD/CAM'in uzantısı da demek olan 'beyaz-yakalı işçi'liğine beklediği günümüz Türkiye koşullarında?

Kuşkusuz, eskilerin deyişiyle her 'serbest meslek'te olduğu gibi mimarlıkta da bir kaymak tabaka, hak ederek ya da değil Türkiye ya da falanca ülkenin mimarlık tarihine adını altın yaldızla yazdırmak yolunda emin

adımlarla ilerleyenler hep var. Bu arada 'dünya çapında' artiz-mimarların da disiplinin tarihinde yer tuttıklarını ve şöhret yoluna çıkabilmek uğruna oranını tam kestiremeyeceğim bir kesim genç mimarların da başta bu artizlerin kendi kafaları etrafında çoğu kez bilerek oluşturdukları hâle ve 'mannerism'lerine özenerek onları örnek aldığını ayrıca belirtelim. Elbette ortaya çıkan ürünlerdir önemli olan. Her yiğidin yüreğinde bir aslan yatar. Bazı sosyologlar bunun bir mesleğe özgü 'kendiliğinden ideoloji'nin (*idéologie spontanée*) bir parçası olduğunu, zaten ideolojinin temel anlamının kişinin onu saran gerçeklikle kurduğu 'düşsel' ve 'tarihsiz' bir ilişki olması nedeniyle böylesi düşlerin, yanılısamların gerekli olduğunu teslim etmektedirler. Bu alanı belirleyen ekonomi politığın önceliğini hiç unutmadan ama.

Ama bunların hiç biri ve de "mimarlığın 'kendiliğinden' ideolojisi" tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de mimarlık alanında, teori yüklü ama mutlaka güvenilir somut-görgül araştırma verileri yoluyla oranı ve etkisini öğrenebileceğimiz bir 'şirketleşme'nin, üç beş çalışanı ve stajyeriyle kendi bürosu olan o eski 'bağımsız' üstâd-mimar tipini müzeliğe kılarak, paketleyip bir köşeye, zengin, tuzu kuru ve iktidarını simgeleştirmek '*habitus*'larının bütünleşik parçası olan sınıfların beslediği beğeni, haz ve nostalji pazarına atışını göz ardı etmemiz için gerekçe oluşturamaz.

Bunun bir de kaliteli kalitesiz eğitimden geçerek piyasaya 'mimar' sıfatıyla çıkan işçi-mimar kitleleri ilgilendiren bir yanı da var ki, bunu Amerikan sosyolojisinin köktenci kanadında epey ses getirmiş C. Wright Mills'in deyişiyle, 'beyaz-yakalı işçi' kategorisi içinde ele almakta bir an bile tereddüt etmiyorum. Bugünün esnek kapitalist üretim kiplerini niteleyen üretim ilişkileri içinde, daha da somut konuşursak, işçi-işveren ilişkisinde bu kesimin yazgısı nasıl çizilmektedir 'beyaz yakalılar' olarak ve diğer mesleklerdeki benzerlerinden hangi bakımlardan farklılık göstermektedirler? Bu tabandan bir direniş ve örgütlülük beklenebilir mi, artık mimarların da üstüne eğilmesi gereken "mimarlığın 'kendiliğinden' ideolojisi" ve orta-sınıfa özgü önyargılar, mitler ve yanılısamlar

söz konusu olduğunda? Tüm bu olayın bir de kişi' olmak gibi zorlu bir çabaya girmek, benliğini inşa etmek yerine, ayakta kalmak ve şimdiki benini kurtarmak saikiyle hemen havlu atarak yalınkat ve kalıp 'bireylik'lerin kolaylığına kaçmanın getirdiği bir 'karakter çürümesi'ni de beslediğini unutmamalıdır.

Hemen ekleyeyim ki, eski burjuva romantiklerinin ve onların günümüzde ayağını sürüyen kötü kopyaları postmodern kitsch-bilimcilerin, bilginin oluşma dinamiklerini açıklarken, ayağı yere basan sağlam bir sorgulama karşısında sıkıştıklarında ulu orta geveledikleri şu 'dehâ' denilen boş lâf ve temsil ettiği ideolojik nosyon ile 'etik' sonuçları da olan gerçek bir 'esinleniş' ve mimarlık için elzem düşgücünü birbirleriyle asla karıştırmamak gerekir. İşini iyi bilen ve yapan, bilgi ve beceri birikimi olan, üstelik duyarlı bir mimarın 'esin' kaynakları 'dehâ' etrafında uydurulan efsanedeki gibi gökten zembille inmez; sorumlu yoğun bir çalışmayla gelir.

Son olarak da 'küreselleşme' karşısında direniş göstermesi en azından bazılarımızca beklenen bu mesleğin, eğer varsa 'etik' kurallarının dünya kapitalizminin gidişine mimarların direnebilmesinde nasıl bir rol oynayabileceği konusuna gelmek istiyorum. İnşaat pazarı ve mesleğe özgü iktidar kalkülüsüyle iç içe düşünülmesini önerdiğim bu kaypak konunun tartışmasına Spinoza'dan zaman zaman yapılan bir alıntıya yer vermekle başlamak çok daha doğru olur:

"Kendini koruma gayreti erdemim ilk ve tek temelidir; çünkü bu ilke konuşlanmadan önce hiçbir şey kavranmadığı gibi, onsuz da hiçbir erdem düşünülemez. [*Conatus sese conservandi primum et unicum virtutis est fundamentum.*]"

Bence kişisel ahlâkı ve meslek etiklerini konu edinip sorunlaştıran her tartışma bu gözlem zihninin ardalanında tutularak sürdürülmek zorundadır.

Bu nedenle, başka ortamlarda da vurguladığım gibi, meramımı açıklayıcı olduğunu düşündüğüm Lukács'ın şu yazdıkları belki de özellikle günümüz akademik endüstrisinde 'etik' konuları olur olmaz her tür gündeme bir tüy hafifliğiyle taşıyanlar için en azından fazla kafa karıştırıcı gelmişti. Bu

söyleşiyi izleyenlerce oluşturulan buradaki seçkin ortamı paylaşılanların ise aynı alıntıyı pek zorlanmadan anlamlandıracağını düşünüyorum.

"Ama her ahlâklılık ve her etik için temel nitelikteki olgu, yani gerçek anlamda etik davranışın günlük yaşamdaki insanın dolaysız tikelliğinin kararlı bir tutumla aşılması anlamını taşıdığı, kendini her yerde dile getirmektedir. Bu ister Sokrates'in »Daimonion«unda olduğu gibi yarı mitolojik bir biçim taşıyın (»Daimonion«, etiğin iki temel akımı arasında bir geçiş görüngüsü niteliğindedir), ister Epikür'deki bilge ideali gibi salt insani, ama gündelik yaşamın kendiliğindenliğini aşan bir tip olarak belirginleşsin, ister »Wilhelm Meister'in Öğrencilik Yılları«ndaki gibi, eğitici bir yapının sonucu olsun, sözü edilen diyalektik her zaman günlük yaşamın şu andaki ilgisinin odak noktasını oluşturan temel çelişkililiğini yansıtır." Gözü nerdeyse yaşlı 'hümanist' reçetelerle değil, brutal gerçeklerin kara gözümüze düşen imgeleri yoluyla irdeleyip tartışsak ileride bugünkü konumuzu diye minimalist bir temenniyle bitireyim bu söyleşiyi. ■

Hasan Ünal Nalbantoğlu, Prof. Dr., ODTÜ Sosyoloji Böl.

DİPNOTLAR:

1 »In einer homerischen Erzählung ist die Verschlingung von Mythos, Herrschaft und Arbeit ausbewahrt.«, Dialektik der Aufklärung: Philosophische Fragmente (Frankfurt am Main/Fischer Taschenbuch Verlag, 1969): 29. Asli için bkz. Ethica, Part IV ["On Human Servitude, or the Strength of the Emotions"], Proposition XXII-Corollary. Burada kullandığımız İngilizce çevirisi: Spinoza, Ethics, tr. by Andrew Boyle and rev. by G. H. R. Parkinson (London: Everyman, 1993): 155. Bugünün Türkçesine uyarlanmış Prof. Hilmi Ziya Ülken çevirisi ise şöyledir: "Kendi kendisini korumak için çaba, erdemim ilk ve biricik köküdür. Zira bundan önce gelen başka hiç bir ilke tasarlanamaz...ve o olmadan ... hiçbir erdem kavranmış (tasarlanmış) değildir." Spinoza, Etika, Fransızcadan çeviren Hilmi Ziya Ülken (Ankara: Dost Yayınları, 2004): 215.

2 G. Lukács, Estetik, III, çev. A. Cemal (İstanbul: Payel Yay., 197): 173-174. [Almanca: »Überall drückt sich aber die für jede Moralität und jede Ethik fundamentale Tatsache aus, daß das eigentliche ethische Verhalten ein resolutes Sich-Erheben über die unmittelbare Partikularität des Alltagsmenschen bedeutet. Mag dies eine halb mythologische Form wie im »Daimonion« des Sokrates (der eine Übergangerscheinung zwischen beiden Hauptrichtungen der Ethik ist) annehmen, mag es als schlicht menschliche, aber über die Spontanität des Alltags hinausragende Gestalt wie das Ideal des Weisen bei Epikür erscheinen, mag es das Ergebnis eines Erziehungswerks sein wie in »Wilhelm Meisters Lehrjahren«: Stets spiegelt sich in dieser Dialektik jene grundlegende Widersprüchlichkeit des Alltagslebens, die gerade den Gegenstand unseres jetzigen Interesses bildet.« G. Lukács, Die Eigenart des Ästhetischen, Band II (Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1. Auflage 1981), »Kap. 14: Grenzfragen der ästhetischen Mimesis, VI Der Problemkreis des Angenehmen«: 526.